

Adalékok Kiskunlacháza történetéhez

Az 51-es műút mentén elterülő Kiskunlacháza (vagy csak röviden Lacháza) nagyközség eredetileg a Kis-Duna partján feküdt, ahonnan több mint fél évezred után, úgy 1735 tájékán költözött át a jelenlegi helyére. Nevének eredetére, a kiköltözés idejére, kun identitásukra valamint történelmére vonatkozólag pontatlan és téves adatok terjedtek el a köztudatban. Így például a Wikipédiában helytelenül szerepel a helység legelső nevének, a Szántónak az említése, amit I. István királyunk a veszprémvölgyi apácakolostornak adományozott. *Az adománylevél a Tass melletti Szántóról szól.* (Meg kell jegyezni, hogy Hercegszántó is tévesen hivatkozik erre az adománylevélre.)

Lacháza névtörténete

Lacháza a középkorban mindenkor királyi várföld volt Fejér vármegyéhez tartozóan. A várföldről annyit kell tudni, hogy az a király földje volt, ő rendelkezett vele. Így adományként másra irathatta, de vissza is vehette. Kijelölt birtokosai eladhatták, zálogosíthatták, de örökös nélkül a föld mindig visszaszállt a királyra. Lacházának is számtalan birtokosa volt a középkorban, akik közül némelyiknek a nevéből később helységnév lett. Ekképpen történhetett, hogy Lacházának több névváltozata is fennmaradt a középkorból.

A Szántó helységnevet először *Izsótelek*e váltotta fel a XIII. században. Hogy pontosan mikor, nem ismeretes. Azt viszont tudjuk, hogy *Izsó 1245 táján* a Nyulak-szigeti (ma Margitsziget) Szent Mihályról elnevezett premontrai kolostor perjele, azaz vezetője volt.

A következő névváltozat, ami fennmaradt, az *Herbartháza*. Ugyanis *1285-ben* IV. László király Szántó fehérvári várföldet az örökös nélkül elhalt Pereg földje mellett Péter, Ábrahám, Jakab és Herbord királyi tárnokoknak és étekgógnak adja és határait leírta. (Herbord étekgógó, vagyis asztalnok volt a királyi udvarban.)

Lacháza névadója először egy, az *1321. március 29-én* Temesváron írt okiratban szerepel, melyben az áll, hogy Szántó része egy bizonyos Lászlóc volt, kit Kolos testvérévé fogadott, de magtalan halála után földjét I. Károly nem Kolosnak, hanem Botond fia Jánosnak adja, de még ez évben visszaveszi tőle, és mégis Kolos fiainak, Miklós, Kolos és Lack [*Lachk*] testvéreknek adja. Lack egyébként kun királyi testőr volt Károly Róbert (1308–1342) és Nagy Lajos (1342–1384) idején, apja, Kolos pedig királyi apród, majd udvarmester.

A Lacháza településnevet elsőként Zsigmond király (1387–1437) *1424. május 20-án* Visegrádon keltezett oklevele említi. Ebben az adománylevélben a király Borbála királynéra irat számos birtokot, hogy özvegysege esetén kellő módon meg tudjon élni. A felsorolt birtokok között olvasható: *Lacháza* [*Laczkhaza*] és Szentimrefalva Fejér megyében, melyek Galsa birtokért cserébe jutottak Szántói Lack Dávidról és Jakabról a királynak.

A Lacháza megnevezés aztán számos írásos változaton ment keresztül az évszázadok során úgymint Lac(z)haza, Lachháza, Laczkahaza, Lacz-Háza, Láczháza és Laczhása, majd végül az alábbiak szerint változott és lett belőle a mai is használatos hivatalos helységnév: 1851-től Laczháza, 1864-től Kiskun-Laczháza, 1894-től Kis-Kun Laczháza, 1900-tól pedig Kiskunlacháza.

A fentiekben közölt névtörténet mellet azonban a legendás névmagyarázatokról se feledkezzünk meg, miszerint az első halászt Lackónak hívták, vagy Kun László a Duna partján „kéjlakot” tartott, és így lett aztán Lackóháza, vagy éppenséggel Könyves Tóth Kálmán meséje. (Mindezek a legendák csak színesítik Lacháza történelmét.) Ellenben a Lackfi családdal kapcsolatos néveredetet azonnal felejtjük el!

Lacháza névadójának családfája

Év	Lacháza birtokosai (haszonélvezői)	Jogcím
1000–	I. István	status quo
~1245	<i>Izsó</i>	
<1285	királyi káplánok	
1285	<i>Péter, Ábrahám, Jakab és Herbord^d</i>	javadalomadomány
	Domonkos	
	István	zálogba vétel
1305	<i>Herbord^d</i>	zálogba vétel
1318	<i>Herbord^d</i>	birtokba iktatás
	László	ajándékozás
1321	<i>Szántói Miklós, Kolos és Lack</i> <i>Tretul Miklós és Lepes Miklós</i>	birtokba visszahelyezés
1326	<i>Szántói Miklós, Kolos és Lack</i> <i>Herbord^d fia Beke, Endre és Etel</i>	átadás-átvétel
1329	<i>Becsei Imre</i>	birtokba iktatás
	Beke, Endre és Etel, valamint Egyed	
1331–1332	<i>Becsei Margareta</i>	hitbér
1373	<i>Szántói Lack Miklós és Benedek</i> Kolos László	javadalomadomány
1374	Bálint, János és János	birtoklás
1376	<i>Szántói Lack Miklós</i>	
1388	<i>Bebek László és Ferenc</i>	javadalomadomány
	Bebek János	
1412	ágostonos remeték	javadalomadomány
	<i>Szántói Lack Dávid és Jakab</i>	
1420	Zsigmond király	birtokcsere
1424	Borbála királyné	vagyoni lemondás
	<i>Szántói Lack Miklós</i>	
1457	<i>Guti Ország Mihály</i> <i>Némai Kolos Jeromos</i>	javadalomadomány
1460	<i>Parlagi László</i> <i>Némai Kolos Jeromos</i>	adás-vétel
1462	<i>Parlagi László</i> <i>Némai Kolos László</i>	öröklés
1464	<i>Némai Kolos László és fia János és László</i>	adás-vétel

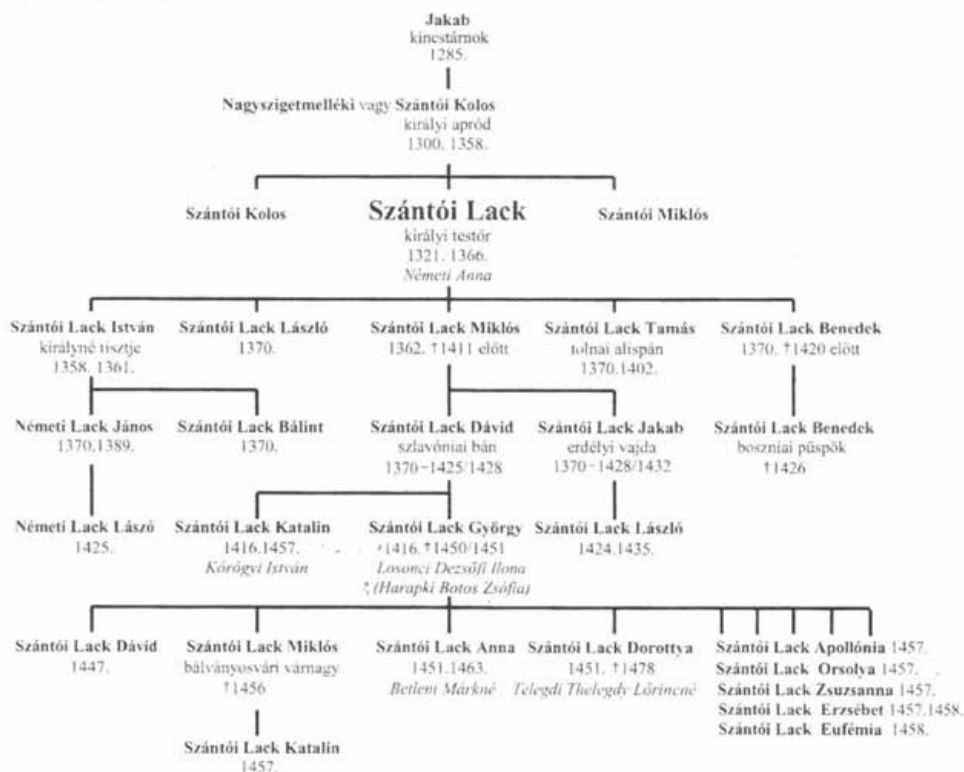
Ábrahám étekgőgő (asztalnok), *Herbord^d fia, Bebek László és Ferenc* udvarmesterek. *Becsei Imre* lévai várnagy (1322), *Becsei Margareta* Ábrahám neje, *Guti Ország III. Mihály* ajtónálló mester, nádor (1458-1484), *Herbord^d* étekgőgő (asztalnok), *Herbord^d* ispán, *Izsó* perjel, a Nyulak-szigeti (Margitsziget) Szent Mihály premontrai kolostor vezetője (~1245), *Jakab* kincstárnok, *Némai Kolos Jeromos* cseszneki (1437), pápai (1452), budai (1457) várnagy, *Némai Kolos László* viseigrádi várnagy (1493), *Parlagi László* királyi udvarbíró, *Péter* kincstárnok, *Szántói Lack* kun királyi testőr Károly Róbert (1308-1342) és Nagy Lajos (1342-1384) idején. *Szántói Lack Dávid* (1370-1425/28) Fejér vármegye főispánja (1403-1408), szlavóniai bán, *Szántói Lack Jakab* (1370-1428/32) erdélyi vajda (1403-1408), *Szántói Lack Miklós* bálványosvári várnagy, *Szántói Kolos* udvarmester, *Szántói Miklós* udvarmester, *Tretul Miklós* pozsonyi ispán.

Lacháza középkori birtokosainak (haszonélvezőinek) terjedelmes névsorából csupán három név maradt fenn, mint helységnév: *Izsó* (~1245) › *Izsóteleke*, *Herbord* (1285) › *Herbartháza és Lack* (1321) › *Lacháza*. A három helynév közül az első kettő pár évszázad után feledésbe merült, csak a Lack név maradt meg, amely a ma is használatos helységnévben is szerepel. Hogy miért éppen ez a név élte meg a fennmaradását, a válasz igen egyszerű: Szántói Lack kun királyi testőr leszármazottai is birtokolták a

falut olykor-olykor, tehát a *Lack* név gyakorta felbukkan az okiratokban, és ily módon él tovább, amint ezt az alábbi okmányok is igazolják.

1326. február 24. Tretul Miklós pozsonyi ispán és Rorandus fia Lepes Miklós szántói birtokukat átadják a szigetmelléki Kolos fiainak, Kolos udvarmesternek, *Lacknak* és Miklósnak. 1373. szeptember 20. I. Lajos király sok szolgálataiért Lack fia Benedeknek és általa Lack fia Miklósnak és Kolos fia Lászlónak adományozza a Fejér megyei Szántó, más néven Izsóteleke birtokokat. 1376. április 9. A fehérvári káptalan Szántó, más néven Izsóteleke földet ... örökjogon statuálta Lack fia Miklós udvarmester felperesnek. 1420. október 29. Szántói Lack Dávid és testvére Jakab a királlyal kötött egyezség szerint elcserélik Szántó, másként Herbartháza..... Fejér megyei birtokaikat a királyra szállott .... birtokokért 1457. január 26. V. László király Gutí Ország Mihály főajtónállónak és Némái Kolos Jeromos budai várnagynak adja többek között a néhai Németi vagy *Lacházi* György fia Miklósnak Lacháza birtokát, másként Szántót.

A Szántói Lack leszármazottait a névadó családfáján követhetjük nyomon, kiknek az erdélyi Németiben voltak leginkább érdekeltségük. Erre utal, hogy Lack felesége Németiből való, valamint az, hogy Lack unokája János a Németi előnevet is használta a Szántói helyett. Ugyanakkor Lack Györgyöt is (Lack Dávid fia) a Németi előnévvel nevezték meg másként. (Ezen túlmenően őt a Szántói Lack helyett egyszerűen a Lacházi vezetéknevvvel is illették, amint ez az 1457-es okirattól kitűnik.) Egyébként a szóban forgó Lack Györgyöt, mivelhogy apja horvát bán volt, tévesen Bánfinak is nevezték a „bán fia” szavak összevonása révén.

A Szántói Lack családfája

A Szántói Lack kun királyi testőr nagyapja a Jakob nevű kincstárnok volt IV. (Kun) László (1272-1290) udvarában. A Lacházával szomszédos Jakabháza neve tehát tőle származik, mégpedig 1285-ből, amikor is IV. László írásban megerősíti Péter, Ábrahám, Jakob és Herbord királyi tárnokokat és étfogókat Szántó várföld birtokában.

A Szántói Lack család a XV. században halt ki.

Lacháza népessége

A dunaparti Lacháza újkori történelme során gyakorta összeirták a falu gazdáit, házait vagy éppen sággal a nős és nőtlen férfiakat, de a teljes lélekszámot sosem jegyezték le. Talán az 1710-es (1713-as) kimutatás mond a legtöbbet a falu népességi adatairól, amikor is 19 (24) gazdát, 2 (5) cselédet, 17 (21) asszonyt és 22 (4) gyermeket számoltak össze. Ez utóbbi feljegyzés sem említi a halászokat, révészeket, juhászokat stb., úgyhogy a rendelkezésre álló adatok alapján csak becsülni lehet a falu lakosságát az adatrögzítések időpontjában.

A szerénynek mondható becslések alapján megállapítható, hogy Lacháza lélekszáma a török időktől kezdve az 1710-es évekig, tehát mintegy *kétszáz éven keresztül*, nem egészen 100 volt, eltekintve a menekülések és bujdosások idejétől, amikor a falu teljesen elnéptelenedett. Az 1720-as évek elejére a lakosok száma megduplázódott, több mint 200 volt, majd 1735-ben lecsökkent úgy 130-ra, majd 1738-ban már mintegy 450 fő volt. Ennek a drasztikus változásnak az oka az alábbiakban rejlik.

Az 1715-ös évektől kezdve egyre többen települtek be Lacházára (ezért is duplázódott meg a lélekszám 1720-ra), de, hogy kik voltak és honnan jöttek az új telepesek, egyelőre nem tudni pontosan. Vélhetően Baranyából jöttek a legtöbben, mivel az 1699-es összeíráskor a lacháziai többsége már baranya-inak vallotta magát, ugyanakkor a gyakori Bak, Gál és Jaksa lacházi családnevek szép számmal szerepelnek az 1715-ös országos összeíráskor Baranyában is. (A lacházi Bodor családnév pedig Úllón volt gyakori név ez idő tájt, tehát onnan is jöhettek.) Hogy miért jöttek, arra már van válasz: 1696–1699-ben Lacházát a szabad kun területekhez sorolták, ahol a földesúri iga alól menekülőkre kedvezőbb teherviselés várt. A falu eltartó képessége a betelepülőkkel csökkent – nem is beszélve a Duna sorozatos áradásairól –, úgyhogy a lakosság kezdett lassan kitelepülni Lacháza jelenlegi helyére, és így a dunaparti lélekszám kezdett apadni. Az újonnan érkezők már nem a Dunaparton, hanem Új Lacházán telepedtek le, miközben a dunaparti Lacháza volt még hivatalban. 1735 tájékán a dunapartiak is felkerekedtek, megkezdődött a kiköltözés, amely pár év alatt be is fejeződött. 1738-ban már Új vagy Nagy Lacháza volt a hivatalos helység, ahol még ebben az évben 117 gazdát és a hozzájuk tartozó 278 személyt irtak össze (összesen 395 főt). Azonban ez az összeírás sem volt teljes, mert csak a családi gazdaságokra vonatkozott.

Ha most ezt a 395-ös lélekszámot kiegészítjük még az 1739-ben megkezdett halotti anyakönyvek adataival, akkor már 454 főre tehető Új Lacháza lélekszáma. Sajnos a halotti anyakönyvek hiányossága miatt ez a lakosság sem pontos, már csak azért sem, mert szerepelnek benne olyan személyek is, akik később, tehát 1738 után haláloztak el, de hogy mikor kerültek Lacházára (beházasodás, betelepülés), azt nem tudni.

Kiegészíthetjük még a 454-es lélekszámot az 1720-as összeírás adataival is. Ekkor 495 főre emelkedik a lakosok száma. Azonban ez is bizonytalan, ugyanis az 1720-ban összeirtak közül nem mindenki élte meg az 1738-at.

Mindenesetre elmondható hogy Lacháza népessége 1738-ban legalább 454-495 főből állt. Ténylegesen azonban ennél többen voltak.

1738-ig Lacháza – 1739-től Új Lacháza

Az egyes történelmi korokat elválasztó időpontokat a történészek mindig egy jelentősebb történelmi eseményhez kapcsolódva jelölik meg. Így például az egyetemes történelemben az ókor 476-ban, az alexandriai könyvtár leégésével, vagy a magyar történelemben a középkor az 1526-os mohácsi csatavesztéssel ér véget, és veszi kezdetét a közép-, illetve az újkor.

A dunaparti lacháziai kiköltözésének időpontját, vagyis ameddig Ó Lacházáról, illetve amikortól Új Lacházáról beszélünk, a krónikások – jelentősebb történelmi esemény nem lévén – csak egy természeti csapás idejével tudták kapcsolatba hozni, ráadásul nem is egészen pontosan. Az 1741-es (1742?) nagy dunai árvízről van szó. Ez így nagyon is jól hangzik, és el is képzelhető, hogy 1741-ig vidáman éltek a Duna partján az emberek, majd jött egy nagy áradás, melynek levonulása után már vissza se mentek régi lakhelyükre a lakosok, hanem másutt telepedtek le. A valóságban ez nem így történt, a lacháziaiak már jóval korábban, úgy 1735 táján kiköltöztek a Duna partjáról, amit az alábbi tények is bizonyítanak.

Mikoviny Sámuel 1742 szeptemberében készített térképén Új Lacháza több utcás településként és templommal van feltüntetve. (A településszerkezet kialakítása és a templomépítés még napjainkban is éveket vehet igénybe.)

1737. november 20-án a Kiskun kerületek esküdei kihelyezett gyűlést tartanak Lacházán Nánási János Kiskun Kapitány elnökletével. (Vélhetően a bíró új épületében, ily módon felavatva azt.)

1738-ban megkezdődik a családi gazdaságok részletes összeírása, amelyet aztán minden évben újra újra megismételnek.

1738-ra drasztikusan megugrik a lélekszám, ami bizonyosság arra nézve, hogy a kitelepülteket és az újonnan betelepülteket már együtt vették nyilvántartásba az új helyen.

1939. január 1-el a Református Egyházközség megkezdí az anyakönyvezést. (Az első bejegyzés január 7-én: Tóth István Cser Miklós Zsuzsanna lányát vette el.)

Ez utóbbi időpont a legalkalmasabb arra, hogy Lacháza újkori történelmének kezdeti időpontjául válasszuk, mivelhogy az anyakönyvezés mindenkit érint, élőt és halottat egyaránt, nem úgy az 1738-as összeírás, amely csak a családi gazdaságokat veszi számba. Tehát a dunaparti Lacháza történelme 1738-cal zárul. Új Lacháza történelme meg 1739-cel kezdődik. Az 1741-es kiköltözés helyett pedig az 1735-ös kiköltözést kell immáron említeni.

1741-ben valóban volt egy nagy dunai árvíz, amely Lacháza hátrahagyott emlékeit végleg el is mossa. Oly nagy volt az ár pusztítása, hogy a templom harangját a víz egészen Móricgátig vitte, mesélték az öregek. De ez már egy másik történet.

Hány éves is Lacháza?

Akik emlékeznek arra, hogy mikor volt a 700., illetve a 725. évforduló, azok röpké fejszámolás után meg is tudják adni a választ, de rögtön tegyék is hozzá, hogy a Komár-féle időszámítás szerint. (Komár László tanácselnök volt.) Akik viszont azt mondják, hogy nem tudják, nos, hát nekik van igazuk, ők állnak közelebb a valósághoz. Tudniillik 1972-ben a Lacháza 700 éves ünnepségsorozaton deklarált 1272-es kezdeti időpontnak semmi köze a történelmi hűséghez. Hogyan is lehetne, amikor 1200 körül a Szántó, 1285-ben a Herbord, 1321-ben a pedig a Lack név (melyekből aztán helynév lett) szerepel először az okiratokban. Akkor hát miért pont 1272? A válasz a következő.

Nagykörös 1966-ban ünnepelte meg 700 éves fennállását, ami történelmileg bizonyított. Nagy ünnepségeket rendeztek akkor, melyre meghívták az ország színe-javát – többek között a lacházi vezetőket is –, emléktárgyakat adtak ki, kiállításokat rendeztek, jelen volt a sajtó, dőlt a pénz stb. Ez nagyon megtetszett a lacháziaknak, és elhatározták, hogy ők is csinálnak egy ilyen nagy felhajtást. Csak hát mikor és milyen apropóból? Nézegették a naptárt, keresgéltek az alkalmas időpontot meg a múltra vonatkozó okmányokat, sőt még a Pest megyei Levéltártól is próbáltak kicsikarni valami bizonyítékot, de nem sikerült. Kapóra jött viszont, hogy Kun Lászlót 1272. szeptember 3-án koronázták meg és a Szovjetunió 1972-ben lesz ötven éves, tehát ennek fényében bizonyára áldását adja majd a felső pártvezetés az ünnepség megtartására. El is ment egy delegáció Korom Mihályhoz, az MSZMP Központi Bizottságának tagjához, akkori igazságügy-miniszterhez, aki felvállalta a védnökséget. (Az 1972. szeptember 16–17-i rendezvénysorozat fénypontja Korom Mihály ünnepi beszéde volt, melyet a Pest Megyei Hírlap egy külön cikkben ismertetett.)

A kétnapos ünnepségen a 700 évre vonatkozó bizonyíték persze „sehol semmi”, viszont annál többet hablatyoltak ilyeneket, hogy 1272-ből származik az az első írott okmány, egy KIVÁLTSÁG LEVÉL, amely ezt a települést már név szerint is említi vagy egy másik mellbevágó kijelentés: Egy 1272-es, „ős havában” kelt okiratban szerepel először a név: Lacháza. Vau! És ezt mindenki elhitte.

Lehet egy legendára alapozva összefüggésbe hozni Kun László trónra lépését Lacháza történelmével, de ez komolytalan. Tényként kell elfogadni viszont, hogy Lacháza a Komár-féle időszámítással el-lentétben legalább 25 évvel idősebb. Hogy pontosan mennyivel, az további kutatásokat igényel.

Lacháza meghazudtolt jelképei

Az 1970-es években még nem volt divatban a nemzeti, népi vagy közösségi öntudatot kifejező és erősítő jelképek (zászlók, címerek stb.) használata. Hogy is lehetett volna ezeket a feudális vagy fél kapitalista szimbólumokat a dübörgő szocializmus fénykorában eszményesíteni. Ezzel szemben a „Lacháza 700 éves” 1972-es ünnepségekre a szervezők az 1651-es lacházi pecsétnek és Lacháza korabeli hivatalos címerének egy egész garmadájával rukkoltak elő, különböző tárgyakon és anyagokon megmintázva azokat. Mondhatnánk erre, hogy ügyesek voltak a szervezők. De nem, ugyanis csak azzal a feltétellel engedélyezték a fenti jelképek használatát, ha azokból visszaköszön a szocializmus szellemisége valamilyen formában. Tehát először is át kellett dolgozni az eredeti jelképeket, hogy a széles nagyközönség elé lehessen tárni azokat

Így történt, hogy az egyszerű nemességgel megrajzolt címer alakját az erőteljes duzzadó pajzsformává változtatták, a felette lévő koronát foszlányokon lebegtetve ábrázolták – mintha csak el akar szállni a múltba – és a pajzs kitöltő zöld színét pedig kékre, a nemzetközi béke színére változtatták. (A korona is csak azért maradhatott meg, mert „ötágú”, valójában nyolcágú.) A pecsétbe meg belecsempészték az ötágú csillagot, amely aztán ki is vörösödött a későbbiek során. Persze ezeket nem vette észre senki, hiszen nem is vehette észre bárki is, amikor mindenhol a vörös csillag dícsfénye vakította el az emberek szemét. A megmásított jelképek aztán még tovább torzulnak az ünnepségre legyártott emléktárgyakon, mint például az asztali zászlókon, kerámia plaketteken, üvegpotharokon vagy az emléklapokon.

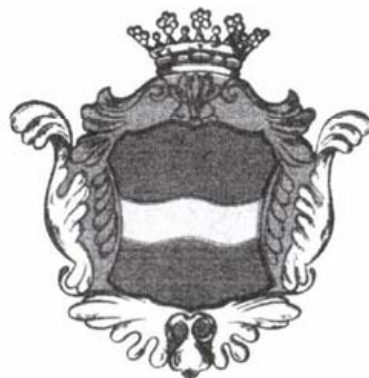
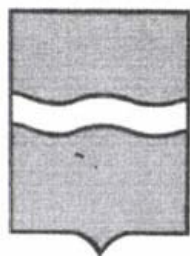
Az eredeti szimbólumok leírása a (fentiekkel szemben) a következő volt.

Az 1651-es pecsét: a 23 mm átmérőjű vonalgyűrűbe foglalt körirat által határolt kerek mezőben kevertalpú szimmetrikus tányérpajzson, a holdsarlón trónoló Szűz Mária látható, vállalai mellett egy-egy gyöngy, azok felett egy-egy hatágú csillag. A pajzs felett középen szintén egy hatágú csillag van egy-egy gyönggyel közre fogva, a pajzskaréjok mellett pedig három-három gyöngy diszlik. A vonalgyűrűben LATZKHAZIFALUPETSETI1651 olvasható két harántos pólyából álló kereszttel, felül középen. (1828-ig volt használatban.)

Az eredeti pecsét rajzolata és az ünnepi bélyegző

Lacháza címere: téglalap alakú, alul csúcsos pajzs közepén hullámos pólyával megosztva. A pajzs kitöltő színe zöld, amely a termékeny föld színe is, az ezüstszerű pólya pedig a Kis-Dunát jelképezi. A címer-pajzs feletti ékköves ötágú aranykorona a mezővárosi rangot mutatja.

Lacháza eredeti címere és jelenkori borzadály-címere

Lacháza meghamisított jelképei sajnos még a mai napig is, a rendszerváltás után húsz évvel is fel-felbukkannak egy-egy ünnepélyen, kiadványokon, díszlevegnek a közintézményekben. Jó lenne már nem látni és elfelejteni ezeket az elferdítéseket, és visszatérni Lacháza igaz történelmének igaz múltbéli emlékeihez, hogy ne kelljen tovább szégyenkezni.

No kun

Lacházának annyi köze van a kunokhoz, mint a kárpátaljai magyaroknak az ukránokhoz, azaz jóformán semmi. Azért valami van (de nem az igazi), amik a következők.

Lacháza névadója a Szántói Lack, kun királyi testőr volt.

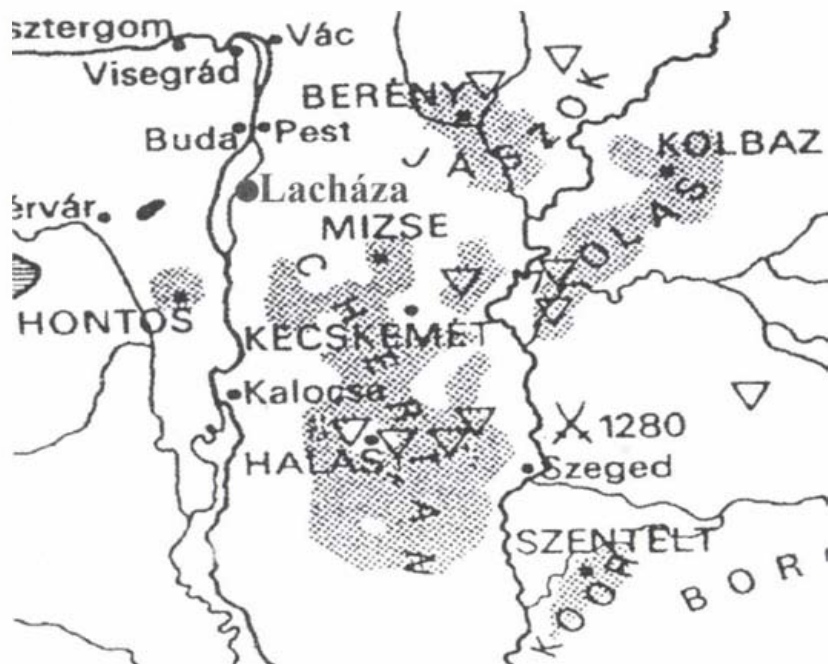
Kun László királyról szóló és lacházával kapcsolatos legendák, miszerint itt a király „kéjlakot” tartott fenn, vagy a Könyves Tóth Kálmán meséjéből tudott Kun Lászlós sztori.

1696 és 1876 között Lacháza a Kiskun kerület igazgatása alá tartozott. (Az 1557-es kamarai összeíráskor Lacháza még nem szerepelt a Kiskun kerületek között, csak az 1567-es összeíráskor sorolták a Kiskunsághoz.)

Ennyi. Se több, se kevesebb.

Ez utóbbi pontra vonatkozólag azért némi magyarázat szükséges. Amikor 1696-ban a pozsonyi nádori tanácskozáson elrendelték a jászok és kunok különadózó kerületté alakítását, akkor az ősi jász és kun földekre gondoltak. Ebben az időben Lacházához a jakabházi, csókai, kátói és mőricgáti puszta tartozott. Mivel Mőricgát a Kiskunság szívében valamikor kun föld volt, ezért Mőricgáttal együtt Lacházát is a Kiskun kerületekhez sorolták a környező pusztáival – noha földrajzilag teljesen elkülönülnek Mőricgáttól –, tehát Lacháza vélhetően a mőricgáti puszta révén került ily módon a Kiskun kerületekhez, a Cumania Minoreshez.

Egyébként soha senki nem állította, mondotta, legfeljebb feltételes módban, hogy Lacházán kunok éltek volna. Egészen 1972-ig, az ominózus „Lacháza 700 éves” évfordulóig, amikor is Komár László ünnepi beszédében az hangzott el, hogy *A község nevét egyes leírások szerint Kun László királytól nyerte, aki községünkben nagyon szívesen tartózkodott hű kunjai között.* Nos, ez az elszólás éppen elég volt ahhoz, hogy Kovács József László 1975-ben azt írja a Kis-Dunamenti századok című helytörténeti és szövetkezeti krónikájában, hogy *Itt telepedtek meg az 1239-ben a tatárok elől hazánkba menekült kunok.*

A kunok letelepedési helyei a 13. században (Pálóczi-Horváth András után)

Ettől fogva, mint a pestisjárvány, úgy terjedt el a köztudatban a kun identitás (lásd ünnepi szölamok, helytörténeti írások, Kun László méltatásai stb.) Akik ebben a tudatban élnek, azoknak nehéz bizonygatni, hogy

Lacháza a középkorban, István királytól kezdődően a mohácsi csatavesztésig (1526), mindig is lakott, királyi várföld volt, tehát ide a kunok nem jöhettek.

A kunok a Duna-Tisza közén a terjedelmes marhacsordáikkal a széles, nagy kiterjedésű pusztákat foglalták el. Lacháza ilyen értelemben szóba se jöhetett, hiszen csak a Dunától keletre volt lehetőség lefektetésre. (A kunok csak olyan folyók mellé telepedtek, ahol volt átgázolási lehetőség.)

Kun László II. törvényében leírja a kunok letelepedési helyét. Ebben a Duna partja nem szerepel.

Dr. Babós Lajos

Felhasznált irodalom: *Alföldy-Boruss Dezső:* Öregállás, Press+Print Nyomda 2002.; *Babós Lajos:* Zantoutól napjainkig mk., 2005.; *Babós Lajos:* Lacháza történeti statisztikája 1738-ig, Kiskunlacháza Önkormányzata 2009.; *Bakács István:* Iratok Pest megye történetéhez 1002–1437, Pest megyei Levéltár 1982.; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Jászok és kunok a magyar történelemben. Terebess Ázsia E-tár 2001.; *Bártfai Szabó László:* Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig, mk. 1938.; *Borosy András:* Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása, Pest Megyei Levéltár 1997.; *Daróczy Zoltán:* Adatok a Lépes és Treutel családok leszármazásához *Turul*, 1906.; *Engel Pál:* Magyarország a középkor végén, MTA Történettudományi Intézet, 2001.; *Fejér György:* Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Typis Typogr. Universitatis Ungaricar. (1829–1844); *Fényesi László:* A Kiskunság a török időkben *A Jászkunság kutatása*, 1985.; *Gál Róza:* Kiskunlacháza földrajzi nevei, néprajzi gyűjtőpályázat, 1967.; *Gyárfás István:* A Jászkunság történetéhez a XV. és XVII. századból *Győri történelmi és régészeti füzetek*, 1868.; *Gyárfás István:* A jász-kunok története II., mk. 1873.; *Hagymás-Lápos:* Szolnok-Doboka vármegye monográfiája IV., Arcanum Adatbázis Kft. 2003.; *Hegyi Géza:* Bálványosvár és a nagypolitika (1456–1463) *Erdélyi Múzeum*, 2005.; *Horváth Lajos:* Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381–1876, Pest Megyei Levéltár 1982.; *Horváth Lajos-Kovácsics József:* Magyarország történeti statisztikai helységnevtára, Központi Statisztikai Hivatal 2000.; *Ilyés Bálint:* Kiskunsági krónika, Kunszentmiklósi Nagyközségi Tanács 1975.; *Ilyés Bálint:* A Felső-Kiskunság a XVI–XVII. században *Levéltári füzetek*, 1992.; *Ilyés János:* A Jászkunság eladása a német lovagrendnek *Századok*, 1905.; *Kosáry Domokos:* Pest megye monográfiája, Pest megye Monográfia Közalapítvány 2001.; *Kovács József-László:* Kis-Dunamenti századok, ki. 1975.; *Könyves Tóth Kálmán:* Harc víz és tűz ellen, Légrady testvérek 1883.; *Lázár Miklós:* A két Laczk család eredete *Turul*, 1884.; *Palugyay Imre:* Jász-Kún kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása, Heckenast Gusztáv sajtáta. 1854.; *Platthy Mónika:* Kiskunlacháza címertörténete, szakdolgozat 2007.; *Wertner Mór:* A Szántói Lack-család ismeretéhez, *Erdélyi Múzeum* 1906.

Ipolyi Arnold munkatársai

1835-ben jelent meg Göttingában Jakob Grimm műve, a *Deutsche Mythologie*. Ez ihlette az ifjú papnövendéket, a bécsi Pázmányum hallgatóját, *Ipolyi* – 1845-ig Stummer – *Arnoldot* (1823–1886), hogy hasonló szerkesszen a magyar néphagyomány alapján. A Kisfaludy Társaság 1846. évi felhívására részben maga és öccse is szorgos gyűjtésbe fogott, részben pedig levelezéssel országos gyűjtőhálózatot hozott létre. 1847-ben szentelték pappá, és sikeres papi pályáján is kitartó erőfeszítéssel gyűjtötte a célul kitűzött mű építőköveit. 1849-től Zohor (Pozsony m.) község plébánosa volt. Itt készült el 1851-ben fő műve, *Magyar mythológiája*. Csak három év múlva, 1854-ben jelent meg. Azóta többször is, utoljára hasonló kiadásban 1987-ben, *Hoppál Mihálynak* külön kötetben mellékelte magyarázataival, *Ipolyi Arnold* életrajzával, bibliográfiájával.

Ipolyi Arnold mitológiája

Ebben *Ipolyi* az addig gyűjtött népmeséknek, hiedelmeknek, szokásleírásoknak nem teljes szövegét, csupán a hitvilág szempontjából elemzett lényegét aknáztta ki. Törökszentmiklósi plébánosként (1860–), egri főegyházmegyei kanonikként (1863–) kisebb ütemben ugyan, de folytatta néphagyománygyűjtő munkáját. Mint a budapesti Központi Papnevélő Intézet (1869–) igazgatója, majd beszercebányai (1876–), rövid egy évig nagyváradi püspök (1886) már inkább többi tudományos stúdiumával, régészettel, művészettörténettel, műemlékvédelemmel foglalkozott.

Csaknem ezer szövegből álló gyűjteménye két nagy részből tevődött össze. Az elsőt 1843 és 1853 közt küldték neki önkéntes gyűjtők zömmel az ő szülőföldjéről, a Csallóközből és a palóc vidékről; ez lett a *Magyar mythologia* alapja. A második rész már a *Magyar mythologia* megjelenése után, 1854–

Ipolyi Arnold (Benzúr Gyula alkotása)

rosában, Szegeden, újból nekilátott a népköltészeti gyűjtőmunkának, és fölhívta Sebestyén Gyulának (1864–1946), a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőjének figyelmét az Ipolyi-féle kéziratra. Kálmány ugyanis annak idején a gondjaira bízott kéziratokat saját másolatában küldte föl Pestre, az eredetiket megőrizte. Sebestyén most ismét megbízta Kálmányt a másodszori sajtó alá rendezéssel is. Kálmány főként a terjedelmesebb, mesei és mondái szövegeket választotta ki; ez jelent meg 1914-ben a MNGY 13. köteteként *Ipolyi Arnold népmese-gyűjteménye* címmel. A kisebb szövegeket, a néhány mondatnyi hiedelemleírásokat talán egy következő kötetbe szánta.

A megkerült teljes Ipolyi-hagyaték 2006-ban megjelent az új sorozatban, [A] *Magyar Népköltészet Tára* 6. köteteként (sorozatszerkesztő Magyar Zoltán), *A tengeri kisasszony* címmel, Benedek Katalin gondozásában, 1012 lap terjedelemben. Alcíme határozza meg szabatosan tartalmát: *Ipolyi Arnold kéziratok folklórgyűjteménye egész Magyarországról. 1846–1858.*

Tudományos jelentőségén túl azért is fontos mű, mert ez az első népköltési gyűjtemény, amely társadalmi néprajzi gyűjtés eredményeként született. A honismereti mozgalomnak számon kell tartania eredményeit, s a korból fakadó korlátai ellenére mint példát mutatnia föl a néphagyományok mai gyűjtői elé. A gyűjtők nevét már Kálmány felsorolta, majd a hagyaték történetét fölkutató Kovács Agnes (1919–1990) néhányukról némi ismertetést is nyújtott (Néprajzi Értesítő, 1956). A helytörténeti kutatás nemes hivatása ezeknek a gyűjtőknek emléket fölmutatni, megőrizni. Az általuk 160 éve gyűjtött folklóranyagot is érdemes lesz az eddiginél jobban bekapcsolni mind a helyismereti, mind a közművelődési tevékenységbe. Ritka, különlegesen megbecsülendő érték, hogy egy-egy falu, város ilyen régi, hiteles népköltészeti hagyománnyal büszkélkedhet. Gyűjtői kellő méltatásához föl kell kutatni életrajzukat, pályájukat. Megérdemlik!

Alább a gyűjtésük helye szerinti betűrendben közlöm Ipolyi Arnold egykorú munkatársainak nevét és a gyűjtemény szerint számozott szövegeik tételszámát. A kötet két részből áll, római számmal különböztetve meg egymástól. Itt csak a II. rész számozását tüntettem föl, praktikus okokból ezt is arab számmal helyettesítve.

Gyűjtői az országból

Békés (Békés m.) Bihari Péter 2/560 561 Hajnal (Haynal?) István 2/37 Ipolyi Arnold 2/615

Bors (Bihar m.) Katona Endre 2/10

Csécsey[patony] (Pozsony m.) 23–25

Debrecen (Hajdú m.) Ágoston Sámuel 2/586 Bakos Antal 2/15 Furde F. 2/55–58 Tóth Lajos 2/7

Déménd (Hont m.) Ipolyi Arnold 102 103 105

1858 közt gyűlt össze főként Szegedről és környékéről, kisebb részben pedig szatmári, szabolcsi, hevesi, máramarosi, Hajdú megyei szájhagyománnyal.

Ipolyi anyaga az 1870-es években, pontosan nem tudjuk, milyen megegyezéssel, Abafi-Aigner Lajos (1840–1909) könyvkereskedőhöz és -kiadóhoz került. Gondolom, ő vállalta kiadását. Ő kérte meg az akkor már ismert, szerencsés kezű néphagyománygyűjtőt, népköltészeti gyűjtésünk klasszikusát, Kálmány Lajost (1852–1919), hogy készítse kiadásra. „A legnagyobb magyar folklorista”, ahogyan Móra Ferenc a maga korában joggal minősítette, Kálmány Lajos, legtermékenyebb korszakában, esőkei segédlelkészsége idején (1887–1891) el is készítette a kötetet. Ipolyi kötetén kívül még kétkötetnyi Abafi-féle gyűjteményt is sajtó alá rendezett, jegyzetekkel látott el. Am ezek érthetetlenül feledésbe merültek: akkor valami miatt nem jelentek meg, utána elkallódtak. Csak 1952-ben találta meg őket Gergely Pál valami rejtett zugban a Magyar Tudományos Akadémia pincéjében.

Közben 1910-ben Kálmány, agyvérzéséből nagyjából föllepülve, immár nyugállományban, ismét szülővá-

Diószeg (Bihar m.) Bartha József 2/588 [+ 1 szám nélküli]
 Doboz (Békés m.) Györfy Károly 2/585
 Dunakiliti (Moson m.) ? 133–137
 Dunaszerdahely (Pozsony m.) Fehér Ferdinánd és Nagy János 202–253
 Eger (Heves m.) Debreczeni János 2/701–721
 Élesd (Szilágy m.) Sulyok József 2/319
 Érszentkirály (Szilágy m.) Niklovicz Bálint 2/25 2/26
 Felsőbánya (Szatmár m.) Lévai Lajos 2/581–583
 Füzesgyarmat (Békés m.) Szabó János 2/11 2/12
 Gáborján (Bihar m.) Bakos Antal 2/13 2/14
 Gelej (Borsod m.) Szeremley József 2/20 21 522–525
 Gyula (Békés m.) Ipolyi Lajos 2/615
 Hajdúböszörmény (Hajdú m.) Papp Antal 2/563 [+ 1 szám nélküli]
 Hódmezővásárhely (Csongrád m.) Herczegh Mihály 2/485–488
 Ipolynyék (Hont m.) Pajor István 15 16 18–22
 Ipolyság (Hont m.) Ipolyi Arnold 28–31
 Jászberény (Jász-Nagykun-Szolnok m.) Debreczeni János 2/482–484
 Kalocsa (Bács-Bodrog m.) Végh János 2/451 452
 Kecskemét (Pest-Pilis-Solt-Kiskun m.) Deák János 165
 Késmárk (Szepes m.) Lindtner Ernő 2/723 [+ 1 szám nélküli]
 Kiscsalomja (Hont m.) Pajor István 86–88 106–109
 Kiskunfélegyháza (Pest-Pilis-Solt-Kiskun m.) Kalmár Bertalan 2/569 570 609 746 748
 Kismarja (Bihar m.) Kiss Ferenc 2/61
 Nagymaros (Hont m.) Ipolyi Arnold 104
 Kispalád (Szatmár m.) Bakos Antal 2/16
 Kisudvarnok (Pozsony m.) Marczi Angéla 1–14
 Kiszvárad (Szabolcs m.) Kálmánchelyi [helyesen Kálmánchey] János 2/42
 Köröstarcsa (Békés m.) Szabó János 2/41
 Kunhegyes (Jász-Nagykun-Szolnok m.) Kovács Imre 2/9
 Magyarakanizsa (Bács-Bodrog m.) Zsoldos József 2/513 514 527
 Máramarossziget (Máramaros m.) Csolosz Pál 2/3 2/4 2/27 2/28
 Mezőtúr (Jász-Nagykun-Szolnok m.) Székely Károly 2/38–2/40
 Nógrádludány (Nógrád m.) 138
 Nyírbátor (Szabolcs m.) Szél Kálmán 2/29 Soltész János 2/528
 Ökörítő (Szatmár m.) 2/30
 Parád (Heves m.) Debreczeni János 2/698 700
 Privigye (Nyitra m.) 148 149
 Püspöki (Pozsony m.) Ipolyi Arnold 45–75
 Szeged
 Bakai Ferdinánd (utóbb Bakay Nándor) 2/744 745 747 750 753 755 Csaplár Benedek 315–319
 2/320 Debreczeni Ferenc 2/332 [+ 1 szám nélküli] Debreczeni János 290 309 310 2/333–364 405–512
 526 722 756 Kis(s) József 2/23 722 749 751 754 Szluha Ágoston 2/548–559 Strósz Ernő 2/489–494
 592–603 [+ 1 szám nélküli] Szuló Ernő 2/453 454 564–568 Tegó Isaiás 291–308 311 312 Vilček Jakab
 2/365 2/366 Weber Károly 2/367–399 455–474 2/723–741 [+ 2 szám nélküli]
 Szentes Révész Imre 2/519 521 Sas Károly 2/510 511
 Törökkanizsa (Torontál m.) Csaplár Benedek 2/693–698
 Túrkeve (Jász-Nagykun-Szolnok m.) Kiss Lajos 2/521
 Vajka (Pozsony m.) Fehér Ferdinánd 76–79 ? 2/571

A régi Szeged

Szegedi gyűjtői

Azt régóta tudjuk már, hogy a szegedi piarista gimnázium Ipolyinak talán legszorgosabb műhelye lett. Azt is, hogy Dugonics András (1740–1818) óta a *kegyes iskola* a néphagyományt kivételes becsben tartja, őrzi, és ismeretére, megbecsülésére neveli, oktatja tanítványait. Ez a régi pedagógiai hagyomány új erőt, tudatosulást kapott, amikor a dunaszerdahelyi születésű Csaplár Benedek (1821–1906) 1853-ban a szegedi iskola görög- és vallásánára, az V. osztály főnöke lett. 1867-ig számos kezdeményezésével írta be nevét Szeged művelődéstörténetébe. Ő már Nyitrán Dugonics Társaság névvel alapított iskolai önképzőkört. Ahogy Bálint Sándor (1904–1980) írta róla: „Dugonics András szellemének tudatosítására, szegedi örökségének művelődési programmá fejlesztésére áldozta életének legszebb évtizedeit.” Ipolyinak nem csak földije, de bizalmas barátja. Ipolyi mint zohori plébános 1851-ben egyházi szolgálatához segítséget kért a pozsonyszentgyörgyi piaristáktól, és a rendházból Csaplár Benedek vállalkozott. „Így ismerték meg egymást – emlékezett Kálmány Lajos számára Debreczeni János 1914-ben írt levelében –, maradtak halálig jóbarátok. Csaplár Ipolyinak sok jó szolgálatot tett.” Ő lelkesíthette föl tanítványait, sőt néhány kollégáját is. Ő maga Karcsay Géza álnéven is küldött népköltési szövegeket Ipolyinak.

A három VIII. osztályos tanuló közül ekkor talán a legszorgosabb, utóbb a leghíresebb a későbbi püspök, az imént idézett *Debreczeni János* (1836–1921) lett. Alsóvárosi csizmadiamester fia volt; lelkes gyűjtőmunkája odáig terjedt, hogy apját is rábírta, vesse papírra az elméjében őrzött mesét. Apja, Debreczeni Ferenc a gyűjteményben két mesével is szerepel. Ő zárta küldeményét ezzel a meghatóan kedves kíséreléssel Csaplár tanár úrnak: „Alázattal megkövetem Nagyságos Tekintetes Urat az hibás írásomért, mert már öreg kéz munkája.” Kovács Ágnes azt sajnálta, hogy nem vetett több mesét is papírra: „Jó érzelme volt a népmesék stílusa iránt.”

Debreczeni János egri kispap korában is gyűjtött a környéken. 1861-ben főpásztorra Törökszentmiklósról helyezte segédlelkésznek. Ott akkor éppen Ipolyi Arnold volt a plébános. Debreczenit tudományos munkára sarkallta. Hatására műépítéssel kezdett foglalkozni. 1864-ben hajdúböszörményi, 1872-ben karcagi plébános, 1902-ben egri főszékeseházi főesperes lett. 1914-ben megkapta a sibeniki választott püspöki címet. 1919-ben érsekhelyettes lett.

A másik nyolcadikosról, Strósz Ernőről nem tudunk közelebbit. Akkor még nem volt érdemjegyet közlő nyomtatott közös értesítő, csak néhány lapos füzet, a tanárok táblázatos felsorolásával és külön-

féle statisztikákkal, Nagy Márton (1804–1873) igazgató pedagógiai bevezető tanulmányával. Klasszikus idézete: *Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina*. Feddj, dorgálj, ints minden szelíd-séggel és bölcsességgel... A fenytükbe, fejtegette, a gyerek nem hal bele, de megmenekül a pokoltól... Mindenesetre Kovács Ágnes Strósz Ernő gyűjtését Ipolyi gyűjteményében tekintélyes és hiteles anyagnak minősítette: 18 meséből és egy babonából álló följegyzései mind mennyiségi, mind minőségi szempontból figyelemre méltók. „Kár, hogy a jó érzékű, szorgalmas gyűjtő, miután Csaplár keze alól kikerült, többé nem foglalkozott népköltési szövegek gyűjtésével.”

A harmadik nyolcadikos kiskunfélegyházi volt: a tragikus fiatalon elhunyt *Kalmár Bertalan* (1841–1865). A Móra Ferenc *Istenkeresés* (1932) című tárcájában megörökített Kalmár-kápolnát emelő Kalmár József (1801–1884) fia. Édesapja volt az utolsó kiskun kerületi főkapitány, városi tanácsnok, majd főjegyző. Mindkét fiát tragikus fiatalon vesztette el: Józsefet (1840–1862) 21, Bertalant – aki érettségi után, bizonyára a kecskeméti jogakadémián, ügyvédi oklevelet szerzett – 24 éves korában. Haláluk indította a mélyen vallásos házaspárt a Félegyháza közepén ma is álló kápolna építésére. A neves műépítész, Pártos Gyula (1845–1916) tervezte épületet Schuster Constantin (1817–1899) váci püspök 1876. november 1-jén szentelte föl. A Szentháromságot ábrázoló oltárképét Than Mór (1828–1899) festette. Kriptájában nyugszik Kalmár József, a felesége: Fazekas Anna (1814–1909), két fiuk és a Fazekas családnak négy tagja. A félegyházaiak nem is tudják, hogy nem csak apja, anyja, hanem a mese-gyűjtő, Bertalan is kiérdemelte az utókor különleges tiszteletét.

Kalmár Józsefről 1891-ben városa utcát nevezett el. Özvegyének alapítványából először 1897-ben az érettségiző Móra Ferenc kapott tanulmányi támogatást. A Rákosi-rendszer a Kalmár József utcát Alkotmány utcára változtatta, a városháza földszinti aulájában elhelyezett márványtáblájukat pedig – gyakorlatos módon – megfordították, és hátlapjára „a szocializmus vívmányait” véstették! A rendszerváltoztatás után az emléktáblát visszafordították; Kalmár József visszakapta utcáját; özvegye pedig 1991-ben *posztuma* Félegyháza díszpolgára lett.

Kalmár Bertalan gyűjtését Kovács Ágnes sokra értékelte: „Meseszövegei irodalmi szempontból úgyszólván hibátlanok, lendületesek, megőrzik a népi stílust.” Őt terjedelmes meséjével képviselte városát a gyűjteményben.

Hatodikos volt a kalocsai *Véhn János*. Ő ugyan – Kovács Ágnes megítélése szerint – nem mutatott különösebb érzéket a népmese iránt, de mivel becsületes, alapos munkát végzett, két meséjének hiteles változatértékük van. Hatodikos volt, mégpedig kitűnő tanuló, Vilesek Jakab is. Ő szintén két mesét jegyzett le „példás, iskolás fogalmazványstílusban”. Ez ugyan stíluselmzésre alkalmatlan, de összehasonlítható és motívumvizsgálatra igen, mivel ő is pontosan leírta a hallottakat.

Ugyancsak jeles férfinak bizonyult, és beírta nevét Szeged történetébe *Szluha Ágoston* (1842–1890), szülővárosának később neves ügyvédje, 1872-től városi tanácsnoka, 1875-től 1878-ig országgyűlési képviselője, 1885-től rendőrfőkapitánya, akkor a gimnázium V. osztályos tanulója. Két jeles író tollán is megvillant a neve. Még élt, amikor Gárdonyi Géza *Szegedi figurák* (1889) című cikksorozatában így jellemezte: „A legangoliosabb flegma és legtörőkebb közönyösség, törőlmetszett magyar dzsentri...” A város egyik legnépszerűbb és legszeretettebb személyisége. „Talpig gentleman.” „Ő is egy fönnmaradt darabja a régi Szegednek.” Tömörkény István tette figuráját halhatatlanná. *A tanyai ember Ág Illése* (1913) című remek tárcája voltaképpen a folklorzáció tudományosan is értékes értekezése. Íme az idevágó részlete:

Verbői Szluha Ágoston régi törzsökös familiából való neves embere volt a városunknak a hetvenes és a nyolcvanas években. Előbb országgyűlési képviselőnk, azután rendőrségi főkapitány. A kint való nép dolgaival igen szeretett törődni fiatal korában is, amit annál könnyebben megtehetett, mert birtokuk volt az alsótanyán. Jogász korában, ha Pestről leszabadult, csak kiment oda, s a nagy vakációt is ott töltögette, lehetőleg együtt lévén a munkásokkal. Aratás idején, mikor a dolgos emberek vacsora után valamely kazal tövében dandárosan pihenésre leheveredtek, szintén közéjük feküdt, hallgatván a népies meséket, amelyek ilyenkor a kelő hold fényében megindulnak, és mennek fel szaporán a gondolat szárnyain az üstörökös csillagokig.

A feles, részes és szakmányos munkások tisztelet gyanánt fogadták, hogy az ifiúr is velük van, s ez a tisztelet fent is maradt valami két napig, azután azonban azt mondták, hogy: mink már elég mesét mondtunk, most már mondjon egyet az ifiúr, mint oskolás, tanult ember.

Hát ebben van valami igazság, és Szluha gondolkozott is, hogy miféle mesét mondjon, de nem tudott egyet sem. De aztán hirtelen az eszébe jutott, hogy nem feledte még el Homéroszt, hiszen itt van a fejében teljes egészében az Illász.

Elmondta hát nekik részletesen, dús jelzőkkel a lányesetet, a háborút, Patroklosz halálát, Ákhillész bosszúját, Hektor halálát, mindent úgy, ahogy kellett – s az emberek könyörögve szóltak neki: – Jaj, de szép, ugyan mondja el még egyszer. Elmondta hát még egyszer. Mire is az emberek a mese csodálatosságában elszenderültek, s ő is a tanyai ágyába szabadulhatott a tartólól. Két napig azután nem juthatott ki a kazal tövébe a népek közé, mert más egyéb dolga volt. Harmadnap estenden kiment megint mesét hallgatni. Már szólt a mese, mikor melléjük heveredett. Egy ember, fekvén a tartón, mesélte Homér Illiászát. Úgy, ahogy történt. De nem volt már abban sem görög, sem trójai, hanem ottan magyarok és törökök hadakoztak szigorúan a vár körül, és a szép magyar szüzlány elrablásán kezdődött a lélekveszedelem, a falovat is kieszték a magyarok, és a legelső magyar harcos csakugyan itt is megölte a Hektor nevezetű török huszárt. Ez a vége mesének, mint Homérnál is, és a szenderedő emberek, a fejük alját keresztvén, elmerengve mondták:

– Sok kemény magyar katona volt köztük, de egy sem volt olyan vitéz legény, mint az Illés, az Ág Illés...

Bizonyára meggyőzőbb lett volna, ha a kétségtelenül hiteles magvú anekdota nem harmadnapra, hanem mondjuk a következő aratásra teszi a visszamondott eposz mesévé alakulását. Mégis nyilván jellemző az eset Szluha Gusztira is, meg az alsótanyai népre is.

Ötödikes volt *Wéber Károly* is. Róla sem tudunk többet. Csak amit gyűjtésével elárult magáról. Néhány epikus szöveget és főként hiedelmeket jegyzett le

A legfiatalabb gyűjtő a negyedik gimnazista *Szuló Ernő* volt. Szegeden ritka neve előfordul Czimer Károlynak a belvárosi kaszinó történetéről írott könyvében (1929). 1864. szeptember 14-én a kaszinói tagokból verbuválódott műkedvelő színjátszók jótékony célra bemutatták az ismeretlen szerzőjű *Csizmadia mint kísértet* című darabot. Több ismerős nevet is találunk köztük: Zombory Antal, Szluha Ágoston, Szekula József, Nagy Sándor (a Szegedi Híradó szerkesztője!), Szónyi János, Szuló Ernő, Krikkay Gusztáv, Borostyáni Nándor és Kemény Nándor mint rendező. Találkozunk a könyvben még egy kaszinótaggal: Szuló Sándor gazdatiszttal.

Czimer Károly könyvének névanyagát dolgozta föl Habermann Gusztáv lexikonná (*Személyi adattár a szegedi polgárcsaládok történetéhez*, 1992), és így mindkét idézett név viselője előfordul névsorában, de meglepően két l-lel. Szerinte Szulló Ernő (Szeged, 1840. nov. 1. –?) második keresztnéve Imre lehetett. Apja az említett Szulló Sándor, anyja Mihalovics Amália. Ernő 1860-ban érettségizett a piaristáknál. 1865-ben Szeged város tb. aljegyzője lett. Augusztusban párbajozott Vidra Sándorral. 1876-ban Temesvárott született Etelka lánya. Föltehetően tehát oda költözött. Felesége Wettstein Amália westerheimbí nemes család sarja. (Talán Tátraszéplakkal volt azonos.) Apjáról, Szuló Sándorról (Csóka, 1813– Szeged, 1891) megismétli a lexikon, hogy gazdatiszt, ivanóci nemes. (Ivánháza, Trencsén m.) Ő is a piaristáknál tanult (1829–1831); 1859-ben lett a belvárosi kaszinó tagja. Háza az Oroszlán u. 4. sz. alatt volt.

Reizner János várostörténeti művében ismét más változatban, ékezettel fordul elő ez a vezetéknev: Szuló Béla 1869. október 14-én nyitotta meg a Szent György téren a Szent Györgyhöz címzett gyógyszerárát. Négy év múlva azonban, 1873-ban kolerajárványban elhunyt.

Szuló–Szulló Ernő pályájáról nem tudok semmit. Talán majd a véletlen egyszer előhoz róla is, a többiekéről is egy-két érdekes adalékot. Gyűjtését Ipolyi két részre osztotta: mind a kettő 14–14 szöveget tartalmaz. Kovács Ágnes ezeket is Vilceskéhez hasonlóan ítélte meg: stilsztikai elemzésre nem alkalmasak ugyan, de tipológiai tanulságul jól használhatók.

Csaplár Benedek a tanítványai mellett kollégáit is „beszervezte”. *Deák Jánosról* (1820–?) mindenki, aki foglalkozott vele, leírta, hogy kecskeméti gimnáziumi tanárként küldött ottani néphagyományokat Csaplár újtján Ipolyinak. De azt nem írták, pedig megvilágosító értékű adalék, hogy ő is észak-magyarországi, Árva megyei, habovkai születésű, tehát föltehetően Ipolyinak is, Csaplárnak is barátja. Ráadásul ő is piarista lett, ez utóbbinak tehát rendtársa is, innen magyarázható részvétele a gyűjtőmunkában. 1851–1853 közt tanított Kecskeméten; ekkor küldhette anyagát. Utóbb, 1856-ban Szegeden is működött, tehát még Csaplárral együtt, de már a következő évben Debrecenbe helyezték. Azért nem tudjuk halálának évét, mert a piarista lexikon „leírta”, abbahagyta élettrajzát, mivel 1863-ban áttért a kálvinista hitre. Gyanítom, megnősült, de azért állami vagy református gimnáziumban tovább tanított. Debrecenben tehát még kideríthető későbbi tevékenysége.

A szintén piarista *Berzay Elek* (1815–1895) hittant, latint, németet tanított, a III. osztály főnöke volt 1853/54-ben Szegeden, amikor egy ismerős tejesasszony elpanaszolta neki, hogy boszorkány rontotta

meg tehenét: két borjat hozott a világra! Berzay tanár úr a tejesasszonnyal folytatott diskurzusát elmesélte Csaplár kollégájának, ő pedig papírra vetette, s elküldte barátjának, Ipolyi Arnoldnak.

Ugyancsak bonyolult és bizonytalan *Tegő Isaiás* azonosítása. Ő sok-sok rövid hiedelmet küldött Csaplár közvetítésével Ipolyinak. Kovács Ágnes Ferenc-rendi prédikátornak mondja, s ezt Bálint Sándor is átvette tőle, de forrásukat nem nevezik meg. A rejtély az, hogy az 1853/54. tanévben Csaplár Bencének (ahogy a nyomtatott évi beszámoló nevezte) kartársa volt a szegedi kegyes iskola tantestületében Tegő Alajos (1805–1867) bölcsészdoktor, a latin és a magyar nyelv, valamint a mennyiségtan, történelem és földrajz tanára. Gyöngyösön született, Debrecenben hunyt el. Kétszer is működött Szegeden: 1831–35 és 1851–57 közt. Derék férfiú volt: 1848. november 13-án mint nemzetőr részt vett a szamosújvári csatában. Kérdés, miért írták Csaplárék Isaiásnak, ha Alajos volt? A piaristák nem viseltek szerzetesi nevet. Avagy lett volna a piarista Alajosnak Izaiás nevű ferences testvére? Nem tartom valószínűnek, de kizárni sem merem. Erre egyelőre nem találtam választ.

Aligha Csaplár tanítványa volt az a *Kis(s) József*, akinek az AaTh 325 típuszámú meséjét Kálmány is fölvette a MNGY 13. kötetébe. Kovács Ágnes is úgy vélte, Csaplárnak paptársa vagy barátja lehetett. Kálmány és Kovács Ágnes egy s-sel, Benedek Katalin ss-sel írta a nevet, s ez (azon kívül, hogy hány Kis meg Kiss József élhetett egyazon időben Szegeden!) még nehezíti viselőjének azonosítását.

Még két érdekes szegedi gyűjtő nevével akadunk össze. Az egyik nem más, mint a szegedi gyáripart megalapozó *Bakai Ferdinánd* (utóbb Bakay Nándor) (1833–1902), köteles mester, a napjainkban lebontott híres kenderfonógyár megalapítója (1877). Mindössze másfél évig (1878–79) ő is képviselte szülővárosát az országgyűlésben. Hat rövid mesével szintén hozzájárult Szeged néphagyományainak gazdagításához.

A következőről a jellegzetes szegedi névén kívül semmit sem tudunk: *Ábrahám Fúrós* (szerintem helyesen Fúrús) János Debreczeni János adatszolgáltatója volt. Az 1597–98-i tatár betörésről szóló rövid mondáját már Kálmány Lajos fölvette a MNGY 13. kötetébe. A „ma is élő éltes” adatszolgáltató a szépajának az emlékeire hivatkozva beszélt el családjá mesés meggazdagodásának kalandos történetét. Hiteles történelem és folklór egyaránt lehetett. Mindenesetre típuszáma nincs, mely párhuzamos motívumra utalna.

A többiek

Pajor István (1821–1899) Ipolyi gyermekkori barátja, ügyvéd volt, majd árvaszéki elnök. Szerepel Szinyeci lexikonában. *Herczegh Mihály* (1840–1926) hódmezővásárhelyi jogtudós, 1870–1913 közt a pesti egyetem tanára szintén. *Fehér Ferdinánd* Csaplár Benedek szülőfalujának, Dunaszerdahelynek volt segédlelkésze és ugyanott iskolamester, azaz tanító *Nagy János*: ők ketten együtt küldözgették Ipolyinak gyűjtésüket. Ők is megérdemelnék, hogy életrajzunkkal, pályájukkal részletesebben megismerkedjék az utókor; elsősorban Dunaszerdahely népe és ifjúsága, de általában a magyar nyelvterületnek minden patriótája, aki becsüli a néphagyományt, és tudja, mivel tartozik a néphagyomány megmentőinek.

Nem volt akárki a két szentesi mesegyűjtő sem. *Sas Károly*ról már akkor tudták, hogy Csongrád megye sebészorvosa. *Révész Imre* (1826–1881) pedig akkor, 1854-ben, szentesi, 1856-tól már debreceni református lelkész, egyháztörténész, akadémikus. Dinasztiaalapító: fia is, unokája is neves püspöke lett egyházának. Az ő szerepük kétszeresen is jelentős ebben a mozgalomban. Egyrészt mert nem gimnazista diákként, hanem magasan kvalifikált értelmiségként vettek részt a népköltészeti gyűjtésben, másrészt mert protestánsok voltak, ezzel bizonyítva, hogy bár a kezdeményezés katolikus papoktól indult el, az átlagon fölüli intellektusok felekezeti különbség nélkül fölismerték jelentőségét, és kivették belőle részüket. Révész Imréről Szentes monográfiája (1928) több hely is elmondja, hogy hivei az alatt a két év alatt, míg lelképászoruk volt, mennyire megkedvelték, s kétszer is megpróbálták „visszaédesgetni”. *Sas(s) Károlyt* is presbiterként emlegeti a monográfia; ez valószínűvé teszi, hogy ketten együttműködve vettek részt a hagyománygyűjtő munkában.

Bizonyára még akadnak a fönti névsorban, akikről méltán tudunk meg többet, mint eddig tudtunk, s büszkék leszünk rájuk, néphagyományunk első búváraira.

Péter László